

## Stichting Lonneker Land

# Visie Lonneker Land

December 2004

### Doel van deze notitie

Een aantal jaren geleden vatte een werkgroep het plan op om een visie te ontwerpen voor het ruitvormige gebied tussen Oldenzaal, Hengelo, Enschede en Losser, gericht op behoud en bescherming van historische, landschappelijke en natuurlijke waarden. Het resultaat was de oprichting van de Stichting Lonneker Land en een voorstel tot instelling van een landschapspark.

Nu binnen afzienbare tijd Defensie zich terugtrekt uit Twente moet een bestemming voor het vliegveld en het Zuidkamp gevonden worden. De Stichting Lonneker Land ontvouwt in deze nota een visie gebaseerd op een analyse van het vliegveld en van het omringende landschapspark. Omdat het vliegveld middenin het landschapspark ligt en er relaties mee heeft op het vlak van het landschap, de Ecologische Hoofdstructuur, het watersysteem en cultuurhistorie is de Stichting van mening dat de herbestemming van het vliegveld niet geïsoleerd mag plaatsvinden maar in zeer sterke samenhang met de omgeving: de omgeving moet sturend zijn op de ontwikkelingen van het vliegveld.

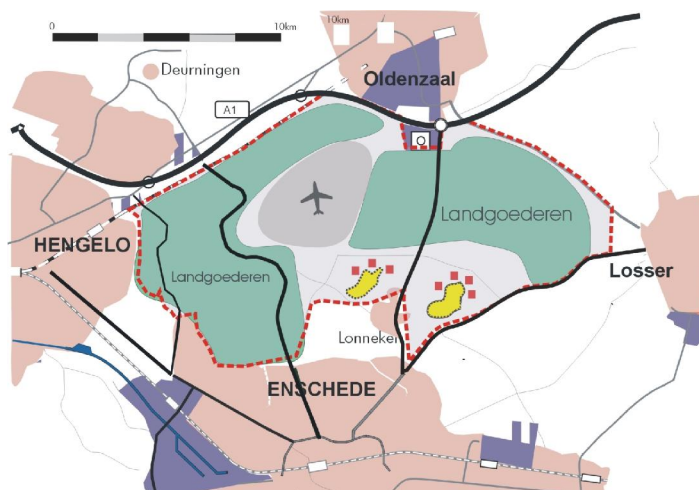


Fig.1 Landschapspark Lonneker Land

### Overzicht

<i>Samenvatting</i>	2
<i>Discussie van het gebied, zijn historie en natuurwaarden</i>	3
<i>De relaties van het gebied met zijn geografische omgeving</i>	4
<i>Inzichten uit enkele recente rapporten over relatie stad en platteland</i>	5
<i>Stakeholders</i>	6
<i>Stichting Lonneker Land</i>	6
<i>Activiteiten</i>	7

## Samenvatting

Tussen Oldenzaal, Hengelo, Enschede en Losser ligt een ruitvormig gebied met karakteristiek landschap en hoge natuurwaarde. Het gebied is een uitloper van het Nationale Landschap NO-Twente en valt grotendeels onder de PEHS, de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur.

*Omdat wij dit landschap en zijn natuur zeer waarderen, willen we de kwaliteit ervan behouden en, waar nodig, herstellen.*

Het gebied omvat vele landgoederen en een agrarisch gebied met cultuurhistorisch interessante boerenerven, essen en maten, reeds beschreven in de Middeleeuwen. De ontwikkeling via marken met hun essen en woeste gronden heeft op talloze plaatsen zijn sporen nagelaten.

*We willen deze band met het verleden bewaren en herkenbaar maken in het landschap.*

De ruit wordt aan drie zijden omringd door stedelijk gebied. Recreatie in het betreffende gebied speelt een grote rol in het welbevinden van vele burgers van dit omliggende stedelijk gebied. Daardoor zijn ook zij, naast de bewoners van het gebied, stakeholder.

*Daarom willen we extensieve recreatie bevorderen en het gebied -onder voorwaarden- meer toegankelijk maken.*

Niet alleen de terreinen behorend tot Landschap Overijssel en Natuurmonumenten leveren natuurbeleving. Ook de overige landgoederen én de agrarische bedrijven dragen daar substantieel aan bij. Helaas delen laatstgenoemden in de algehele malaise van het boerenbedrijf. Daarmee worden karakter en kwaliteit van het gebied aangetast.

*Daarom willen we het toekomstperspectief van de boeren bevorderen door het propageren van Groene Diensten, zorg en recreatie.*

Het vliegveld en zijn omgeving zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden via relaties op het vlak van het landschap, de PEHS, het watersysteem en de cultuurhistorie.

*Daarom zijn we van mening dat de herbestemming van het vliegveld in sterke samenhang met deze omgeving moet plaats vinden. Dit betekent een bestemming met natuurterreinen, landgoederen en agrarische bedrijven, aangevuld met extra mogelijkheden voor recreatie. Voorts beogen we herstel van de oude beeklopen en een retentiegebied. Overige activiteiten, gebruik makend van de bestaande gebouwen, zijn in bescheiden mate welkom, mits zij geen negatieve invloed op natuur, landschap en recreatie hebben.*

De stakeholders en met name hun diverse organisaties, hebben zich verenigd in de **Stichting Lonneker Land** met als doelstelling:

### **Instelling van regionaal landschapspark Lonneker Land**

- *met een status die bescherming geeft aan het gebied*
- *met een orgaan voor het overleg tussen de overheid en de andere stakeholders*
- *met een inrichtingscommissie voor het initiëren, propageren en uitvoeren van activiteiten ten behoeve van kwaliteit en duurzaamheid van het gebied*

## Het gebied

Tussen de plaatsen Enschede, Hengelo, Oldenzaal en Losser ligt een uitgestrekt groen gebied van ca 4000 ha. Het groen bestaat uit landgoederen met uitgestrekte bossen en kleine heideveldjes en landbouwgrond met grasland en (maïs)akkers, houtwallen en erfbosjes. Middenin dit gebied ligt vliegveld Twenthe, met zijn startbanen, hangars, bosjes en uitgebreide verschaalde graslanden met hoge natuurwaarden. Korthedshalve duiden we het gebied aan met de naam het Park.

## zijn historie

Sinds de voorlaatste ijstijd wordt het genoemde gebied verdeeld door de stuwwal Oldenzaal-Enschede. Op de flanken van de stuwwal ligt een aantal dalvormige laagten waarin beken stromen. Het gebied kent verschillende landschapstypen.



Fig. 2 Een es, omringd door boerenerven en woeste grond (1860)

We vinden er de essen en kampen, de gebieden waar de oudste bewoners hun landbouw beoefenden. Uit goederenlijsten uit de 13<sup>e</sup> eeuw kunnen we informatie krijgen over individuele boerenerven, waarvan vele nu nog bestaan. Tussen de essen in vinden we langs de beken het matenlandschap, kleine natte hooilandjes, gescheiden door beplanting van elzenbomen. Buiten deze eerste landbouwgebieden lagen de woeste gronden, gemeenschappelijk eigendom beheerd door de marken en bron van hout, eikels en heiplaggen. De markegrenzen

liepen om begrijpelijke redenen er vaak recht doorheen. Deze woeste gronden zijn na afschaffing van de marken in het midden van de 19<sup>e</sup> eeuw in cultuur gebracht.

Nieuwe boerderijen werden gesticht en textielabrikanten legden landgoederen aan met landerijen, productiebossen en natuurgebied. Geleidelijk werden deze landgoederen onder de Natuurschoonwet gebracht en ze maken nu deel uit van de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (PEHS). De laatste grote verandering in de voormalige woeste gronden vond plaats toen middenin het gebied in 1929 vliegveld Twenthe aangelegd werd. In de oorlog en daarna werd het terrein aanzienlijk uitgebreid en verdwenen de nog aanwezige boerderijen.

Zorgvuldig beheer en maatregelen om bepaalde vogelpopulaties laag te houden, hebben geleid tot een grote biodiversiteit. Naast vliegveld Twenthe bestaat de gelijknamige militaire basis ook uit het woon- en werkgebied het Zuidkamp, dat onderdeel gaat worden van de nieuwe wijk Vaneker en buiten het landschapspark valt.

Uiteraard heeft de aanleg van wegen en de groei en motorisering van het verkeer grote invloed op het gebied. Het zijn nu hoofdzakelijk wegen waardoor het gebied begrensd wordt. De doorkruisingen door de Weerseloseweg, N737, en de Oldenzaalsestraat, N733, vormen in de spitsuren barrières voor wild, fietsers en wandelaars.

## en zijn waarden

De hierboven beschreven veranderingen hebben alle hun sporen nagelaten. De beken geven structuur aan het gebied. In de loop der eeuwen zijn ze bijna allemaal vergraven en verlegd. Dat gebeurde vooral voor watermolens, landbouw en wegeaanleg. Toch hebben de meeste tegenwoordig een vrij natuurlijk uiterlijk en komen er vele bijzondere soorten van planten en dieren voor.

Heel karakteristiek voor het landschap is de kleinschaligheid: variatie in terreinomstandigheden, zoals hoog en laag, droog en nat, heeft geleid tot een grote variatie in grondgebruik. Hoog en droog akkerbouw op essen en kampen (= 'eenmansessen'), hooiland in de natte laagten, wonen daartussenin met bij huis nuthoutbosjes en allerlei veldjes voor kalveren, boomgaarden, moestuinen e.d., omgeven door houtwallen of heggen.

Kleinschalig landschap is zeer gastvrij met betrekking tot een wijd scala aan biologische organismen. De geleidelijke omzetting van productiebossen naar bossen met afwisselende samenstelling draagt bij aan de rijkdom aan natuurwaarden.

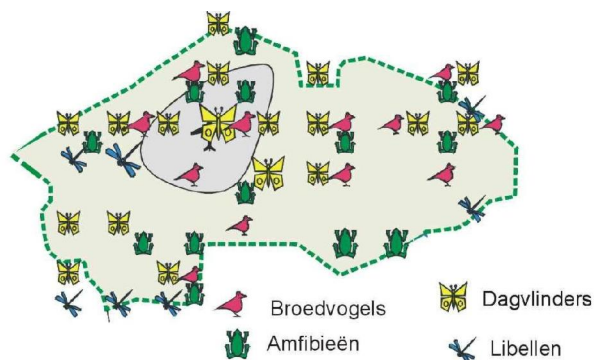


Fig. 3 Aantal bedreigde diersoorten in het Park, 10-30 soorten per km<sup>2</sup> per symbool.

Door het hele gebied heen vinden we dan ook vele Rode Lijstsoorten, planten en dieren die zeldzaam raken, met een relatief hoge dichtheid op het vliegveld. Deze hoge dichtheid is het gevolg van het beleid van Defensie om de graslanden te verschrallen met het doel 'lastige' vogels te weren, waardoor uitgestrekte heischrale vegetaties zijn ontstaan met de vele bijzondere plant- en diersoorten. Terwijl Natuurmonumenten zich vooral gericht heeft op het bewaren van natuurparels in het oostelijk deel van het gebied, vinden we Landschap Overijssel terug als eigenaar van uitgebreide en deels aaneensluitende landgoederen in het westelijk deel.

De geluidscontouren van de militaire vliegbasis hebben er voor gezorgd dat in uitgestrekte gebieden tussen Hengelo en Enschede woningbouw achterwege is gebleven. Ofschoon uitbreidingen van de omringende steden vele kenmerken van het oude landschap definitief uitgewist hebben, zijn in het gebied een aantal essen met hun omringende erven in gave staat bewaard gebleven. Samen met de landgoederen vormen zij heldere getuigen van het verleden. Cultuurhistorisch hebben we dan ook te maken met een rijk gebied.

### **zijn relatie met de omgeving**

Lonneker Land behoort grotendeels tot het buitengebied van de gemeente Enschede, maar omvat ook grondgebied van de gemeenten Hengelo, Dinkelland, Oldenzaal en Losser.

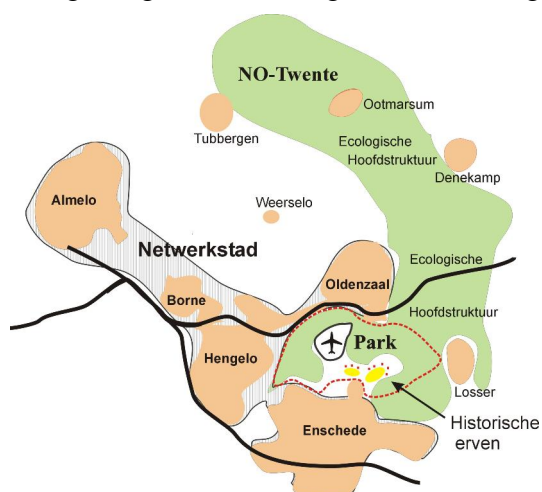


Fig.4 Vliegveld en Landschapspark in relatie tot hun omgeving

Zoals figuur 4 aangeeft, is het een uitloper van het Nationale Landschap Noordoost Twente, terwijl het aan drie zijden omringd wordt door stedelijk gebied, dat grotendeels samengebracht is in Netwerkstad Twente. Door de komst van grootschalige textielindustrie veranderden de functies van stad en platteland. Eerst woonde en werkte men op het platteland, toen woonde men op het platteland, maar werkte in de stad. Daarna woonde en werkte men in de stad en ging men het platteland waarderen om rust, ruimte en natuurlijke omgeving. De zeldzaam geworden natuur werd beschermenswaardig en moest weer toekomst krijgen door de verschillende natuurgebieden te verbinden in de PEHS.

De stedelijke gebieden verenigden zich in wat oorspronkelijk bandstad Twente heette en recenter Netwerkstad Twente is geworden.

Het vliegveld heeft zich aan deze indeling onttrokken. Door zijn aard vergde het nauwelijks verbindingen met de omgeving en afgezien van toelevering van

werkgelegenheid en kortstondig lawaai leidt het een geïsoleerd bestaan. Daarnaast is er de burgerluchtvaart die gebruik maakt van de startbaan en verkeersstoren, maar geen extra wegen in het omringende gebied vergt.

Met het vertrek van Defensie achten we voortzetting van een luchthaven niet wenselijk. De regionale luchtvaart en bijbehorende functies worden door de nabijgelegen luchthaven Münster-Osnabrück vervuld.

Het terrein van het vliegveld valt tot nog toe, door zijn primaire bestemming als vliegveld, buiten de EHS, maar het ligt voor de hand - wegens de rijkdom aan natuurwaarden - niet alleen het vrijkomende terrein tot de PEHS te laten behoren, maar ook de grenzen van het stuwwallandschap "Het Nationale Landschap Noordoost Twente" zodanig te verleggen dat het Landschapspark Lonneker er binnen valt.

### **Stad en platteland**

Historisch werd het platteland vooral gezien als leverancier van voedsel en grondstoffen voor kleding en huisvesting. Daaraan is in de loop van de afgelopen eeuwen de mogelijkheid van riant wonen toegevoegd. In de afgelopen eeuw diende het platteland vooral te voorzien in de stedelijke behoefte aan woonwijken en bedrijfsterreinen. Recentelijk is daarnaast besef gegroeid over de rol van het buitengebied in de onmiddellijke omgeving van de stad met betrekking tot het welbevinden van de stedelingen. Zo treffen we in recente overheidsnota's de volgende uitspraken aan:

#### **Nota Ruimte(2004)**

##### **2.1.5 Bereikbare en toegankelijke recreatievoorzieningen in en rond de steden**

*De kwantiteit en de kwaliteit van het groen in en om de stad zijn de afgelopen decennia aanzienlijk verminderd. Aanbod van voldoende 'rode' én groene ontspanningsmogelijkheden is echter belangrijk voor de leefbaarheid, het welzijn en de gezondheid van bewoners en zelfs voor de economie.*

#### **Nota Agenda voor een Vitaal Platteland (2004)**

##### **3.1 Genieten.**

*Het platteland biedt rust, ruimte en groen voor alle Nederlanders en daarmee compensatie voor de drukte van de steden. Groen en landschap dragen bij aan het geestelijk en sociale welbevinden van mensen (...). Daarnaast kan het platteland gezien worden als een voorraadkamer van karakteristieke landschappen, cultuur en cultuurhistorie, bijvoorbeeld historische boerderijen en archeologische waarden.*

De Gezondheidsraad gaat in haar recente rapport (juni 2004) Natuur en Gezondheid diep in op de wijze waarop groen en landschap bij kunnen dragen aan het geestelijk en sociaal welbevinden van mensen. Zij schrijft o.a.:

*De laatste gunstige invloed van natuur die de commissie hier onderscheidt, is die op het welbevinden van volwassenen door persoonlijke ontwikkeling en zingeving te bevorderen.*

- *Natuurbeleving bevordert gevoelens van autonomie en competentie en stimuleert het aangaan van sociale relaties.*
- *Recreëren in de natuur brengt mensen naar plaatsen waar de oorzaken van stress en trauma afwezig zijn, waar zij even in een 'andere wereld' kunnen zijn. Ontvluchten van de problemen in de dagelijkse omgeving (escape) is dan ook een belangrijke determinant van het recreatiegedrag*

Tenslotte verwijzen we naar het nationale GIOS-programma dat stelt: "*Groen in en om de stad (GIOS) draagt bij aan de kwaliteit van de woonomgeving en biedt mogelijkheden om dicht bij huis te recreëren. Dat kan door de reconstructie van bestaand groen, maar ook door de aanleg van nieuwe groengebieden en het maken van nieuwe fiets- en wandelverbindingen*".

Lonneker Land kan door zijn aantrekkelijke landschap, rust, ruimte en groen heel goed bijdragen aan het welbevinden van de stedelingen die in de directe nabijheid wonen. Het moet daarvoor wel goed toegankelijk zijn. De waarde van het gebied hangt samen met de ligging in de Netwerkstad Twente. Landelijk beleid, zoals GIOS en Vitaal Platteland, onderstrepen dat nog eens extra. De waarde van een groene omgeving voor het welzijn van de mens is (nog) niet in geld uit te drukken, maar van enorm maatschappelijk belang.

## Stakeholders

Veel mensen zijn min of meer nauw bij het gebied van het Park betrokken. Deze betrokkenen worden in het Engels zo helder aangeduid met het woord *stakeholders*, d.w.z. mensen die er wezenlijk belang bij hebben. Het zijn allereerst de landgoedeigenaren en de boeren, samen met de andere grondbezitters, Landschap Overijssel, Natuurmonumenten en drinkwaterbedrijf Vitens, en de overige bewoners.

<i>Boeren</i>	<i>Landgoed eigenaren</i>	<i>Terrein beherende organisaties</i>	<i>Natuur-organisaties</i>	<i>Burger-organisaties</i>	<i>Stedelijke organisaties</i>	<i>Overheid</i>
<i>GLTO</i>	<i>OPG</i>	<i>Landschap Overijssel</i>	<i>NMO</i>	<i>ANWB</i>	Kamer van Koophandel	Rijk
<i>Buurt-kringen</i>		<i>Natuur-monumenten</i>	<i>TWN</i>	<i>VVV's</i>	Industriële kringen	Provincie
<i>Stawel</i>		<i>Vitens</i>	<i>IVN's</i>	<i>Recron</i>	EAT etc.	Gemeenten
			<i>Natuur &amp; Milieuraden</i>			Waterschap Regio

Fig. 5 Indeling van de stakeholders en hun organisaties. De cursief aangegeven groepen hebben zich verenigd in de Stichting Lonneker Land

De overheid speelt een eigen rol door wegen aan te leggen, belasting te heffen en regelingen voor te schrijven. Tot die overheid rekenen we ook Waterschap Regge en Dinkel met zijn verantwoordelijkheid voor het oppervlaktewater. Zoals hierboven is besproken, bestaat de behoefte aan natuurbeleving ook bij de burgers van de omliggende stedelijke gebieden. Wij vinden hen terug in de natuur- en in de burgerorganisaties. De meeste van deze stakeholders hebben zich georganiseerd en kunnen zich laten vertegenwoordigen. Fig. 5 geeft een overzicht en indeling van de stakeholders en hun organisaties<sup>1</sup>.

## Stichting Lonneker Land

### A. Doelstelling

Op basis van een voorstel van Landschap Overijssel, NMO, Vitens en TWN hebben de vijf eerstgenoemde groepen van stakeholders zich verenigd in de Stichting Lonneker Land met als doelstelling om in samenwerking met de overheid te komen tot een (regionaal) landschapspark:

<sup>1</sup> GLTO: Gewestelijke Land- en Tuinbouworganisatie, Stawel: Stichting Duurzame Plattelandsontwikkeling Enschede, OPG: Vereniging Overijssels Particulier Grondbezit, NMO: Natuur en Milieu Overijssel, TWN: Twentse Werkgroep Natuurbehoud, IVN: Vereniging voor Milieu- en Natuureducatie, EAT: Enschede Airport Twente, Recron: Vereniging van Recreatieondernemers Nederland

- waarin behoud en versterking van natuur en landschap centraal staan en stilte heerst,
- waarin een duurzaam evenwicht bestaat tussen agrarische bedrijven, landgoederen en natuurgebieden, in relatie met elkaar en tot de stedelijke omgeving,
- waarin de tekenen van de cultuurhistorische ontwikkelingen herkenbaar zijn en bewaard blijven,
- dat belangrijke bijdragen levert aan het persoonlijk en maatschappelijk welbevinden van de Twentse samenleving door middel van recreatie die in belangrijke mate gericht is op natuurbeleving en door natuureducatie,
- dat een eigen identiteit heeft met een naam en een overlegorgaan van “stakeholders” en overheid.

## B. Activiteiten

De Stichting streeft haar doel na op tweevoudige wijze:

1. door overleg met de overheid met betrekking tot de status en integriteit van het gebied,
2. door het bevorderen en initiëren van activiteiten gericht op kwaliteitsverbetering en duurzaamheid. Ten behoeve hiervan wordt een inrichtingscommissie ingesteld.

Veelal wordt aangesloten bij bestaand overleg of samenwerking tussen groepen van stakeholders. Om een indruk te geven noemen we hieronder enkele daarvan. Het is niet de opzet van de Stichting om zich een plaats te veroveren bij de uitvoering van deze voorgestelde of lopende projecten; haar bijdrage zal grotendeels gericht zijn op verbreding en uitbreiding van het draagvlak en op vergroting van de samenhang.

### *Groene Diensten*

Het project Verkenning van Groene Diensten kan veel bijdragen aan het Landschapspark. Dit project is opgezet op initiatief van boeren en overheid. De gemeente Enschede voert behoud van het landschap hoog in het vaandel. Onderhoud en beheer van landschapselementen, zoals houtwallen, poelen en erfbeplanting worden dan ook genoemd als meest voor de hand liggende groene dienst.

Het idee van Groene Diensten spreekt de boeren aan op hun ondernemerschap. Internationale ontwikkelingen doen de prijzen van agrarische producten dalen, terwijl de productiekosten gestadig

*Er wordt van een **groene dienst** gesproken wanneer er door grondgebruikers een dienst wordt geleverd die de normale bedrijfsvoering overstijgt en een maatschappelijk belang dient. De grondgebruikers dienen voor deze dienstverlening een vergoeding te krijgen.*

toenemen. Tegelijkertijd mogen geen inkomenscompensaties meer verstrekt worden. Schaalvergroting kan voor sommigen een oplossing bieden voor die problemen, maar lang niet voor iedereen. Groene Diensten kunnen voor een aanvulling op het inkomen zorgen.

Een voor lange tijd gegarandeerde financiering is noodzakelijk voor het welslagen van het systeem van Groene Diensten. Een ondernemer zal pas moeite, geld en tijd willen investeren, als hij de zekerheid heeft dat het ook op lange termijn loont. Hij zal moeten investeren in, bijvoorbeeld, de aanschaf van materiaal voor landschapsonderhoud en het vergroten van kennis. De bedrijfsvoering zal aangepast moeten worden. Omgekeerd moet ‘de maatschappij’ zekerheid hebben over voortzetting van de Groene Dienst op lange termijn. De benodigde fondsen zijn uiteindelijk grotendeels afkomstig uit het stedelijke gebied. De betaling kan gezien worden als vergoeding voor het aan de bevolking leveren van mogelijkheden te genieten van natuur en landschap.

